

REFERENCES

- Abushenko, 2001* – Abushenko V. L. Operacy`onaly`zm / V. L. Abushenko // Vsemy`rnaya ency`klopedy`ya : Fy`losofy`ya. – M. : AST; Mn. : Xarvest; Sovremennyj ly`terator, 2001. – S. 734-735.
- Vy`tgenshtejn, 1994* – Vy`tgenshtejn L. Logy`ko-fy`losofsky`j traktat / L. Vy`tgenshtejn // Fy`losofsky`e raboty. Chast` I. – M. : «Gnozy`s», 1994. – S. 1-73.
- Vy`tgenshtejn, 1995* – Vy`tgenshtejn Dzheims V. Pragmaty`zm / V. Dzheims. – K. : Vy`davny`czstvo «Ukrayina», 1995. – 284 s.
- Kont, 2011* – Kont O. Dux polozhy`tel`noj fy`losofy`y` / O. Kont. – M. : Ly`brokom, 2011. – 80 s.
- Kraft, 2003* – Kraft V. Vensky`j kruzhok. Vozny`knoveny`e neopozy`ty`vy`zma / V. Kraft. – M. : Y`deya-Press, 2003. – 224 s.
- Popper, 1983* – Popper K. Logy`ka y` rost nauchnogo znany`ya / K. Popper. – M. : Progress, 1983. – 605 s.
- Xubner, 1994* – Xubner A. Mysly`tely` nashego vremeny` / A. Xubner. – M. : Y`zdatel`stvo CzTR MGP VOS, 1994. – 312 s.
- Shly`k, 1993* – Shly`k M. O fundamente poznany`ya / M. Shly`k // Analy`ty`cheskaya fy`losofy`ya : Y`zbrannye teksty. – M. : Y`zd-vo MGU, 1993. – S. 33-50.
- Yum, 1996* – Yum D. Sochy`neny`ya v 2-x t. / D. Yum. – T.1. – M. : Mysl`, 1996. – 735 s.
- Carnap, 1954* – Carnap R. The logical syntax of language / R. Carnap. – L. : Routledge and K. Paul, 1954. – 352 p.

УДК 1:37

Ірина Тимків

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА МІЖПОКОЛІННА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАКТИКАХ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Формування ідей толерантності та впровадження їх у повсякденні міжособистісні, соціальні та міжнаціональні стосунки є важливою передумовою прогресивного розвитку українського соціуму. Актуальними проблемами, що порушені у статті, є витоки ідей толерантності, особливості її дефініювання, компоненти та типи толерантності, її роль у сучасному суспільстві.

XI століття позначене появою нового феномену – розривом між поколіннями. В Україні його причини та витоки варто шукати в особливостях соціально-економічного, політичного і культурного історичного розвитку держави, змінами, що були спричинені сучасною інформаційною епохою. Особлива роль у даному контексті належить історичній та колективній пам'яті українців, з характерними їй амбівалентністю, недоформованістю, регіоналізацією, комплексом віктимності, певною відірваністю від загальноєвропейського історичного наративу. У статті здійснено спробу проаналізувати типологію поколінь, розглянуто феномен міжпоколінної справедливості як соціальної та етичної категорії.

Ключові слова: толерантність, справедливість, покоління, історична пам'ять, колективна пам'ять, історія, громадянське суспільство, темпоральна інтер суб'єктність.

Формирование идей толерантности и внедрение их в повседневные межличностные, социальные и межнациональные отношения являются важной предпосылкой прогрессивного развития украинского социума. Актуальные проблемы, затронутые в статье: истоки идей толерантности, особенности ее дефинирования, компоненты и типы толерантности, ее роль в современном обществе.

XI век отмечен появлением нового феномена – разрывом между поколениями. В Украине его причины и истоки следует искать в особенностях социально-экономического, политического и культурного исторического развития государства, изменениями, которые были вызваны современной информационной эпохой. Особая роль в данном контексте относится исторической и коллективной памяти украинцев, с характерными ей амбивалентностью, недоформованностью, регионализацией, комплексом ви́ктимности, определенной

оторванностью от общеевропейского исторического нарратива. В статье предпринята попытка проанализировать типологию поколений, рассмотрен феномен справедливости между поколениями как социальная и этическая категория.

Ключевые слова: толерантность, справедливость, поколения, историческая память, коллективная память, история, гражданское общество, темпоральная intersубъектность.

Formation the idea sof tolerance and implementing them in every day inter personal, socialandinter-ethnic relations is an important prerequisite for the progressive development of Ukrainian society. Realissues, raised in that article, are the beginning sof the idea sof tolerance, especially its definition, components, type sof tolerance and its role in modern society

XXI century marked the emergence of a new phenomenon – the gap between generations. In Ukraine its causes and beginnings should be thought in the socio-economic, political and cultural historical development of the state, changes that were caused by the modern in formation age. A special role in this context belongs to history and collective memory of Ukrainians, with ambivalence, incompleteness, regionalization, victim complex, partial isolation from common Europe an historical narrative which are character is tic feature so fit. The article attempts to analyze the typology of generations considered phenomenon on justice between the generations as a social and ethical categories.

Keywords: tolerance, justice, generation, historical memory, collective memory history, civil society, temporal interaction.

Постановка проблеми. Запорукою розвитку українського громадянського суспільства є відродження історичної пам'яті народу, налагодження діалогу між представниками різних вікових та соціальних груп на основі принципів взаємоповаги, взаєморозуміння і толерантності. Проблема міжпоколінної справедливості особливо актуальною стала у XXI столітті і охопила усі без винятку країни постсоціалістичного простору. Налагодження конструктивного діалогу між представниками різних поколінь в Україні, звернення до історичної пам'яті повинні стати основою розвитку громадянського суспільства та забезпечити його подальший поступ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжпоколінної справедливості та спадкоємності між ними набули нового звучання у контексті сучасних суспільно-політичних та культурницьких змін. У даному контексті варто пригадати наукові публікації Г. Корж, Т. Сенюшкіної, А. Киридон, М. Култаєвої, О. Тарасишиної. Проблема формування та змісту та значення толерантності у сучасному соціумі перебувала у полі наукових зацікавлень М. Монастирської, О. Тарасишиної, Г. Корж. Актуальними для дослідження були праці Дж. Роулза «Теорія справедливості», Й. Рюзена «Нові шляхи історичного мислення» та Р. Козелека «Часові пласти».

Мета написання статті полягає у з'ясуванні взаємозв'язку між історичною пам'яттю, міжпоколінною справедливістю та толерантністю; аналізі ролі цих феноменів у сучасному українському соціумі та розбудові громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ідеї толерантності має тривалу історію. У Стародавньому світі її пов'язували з релігійним

чинником (зокрема, з терпимістю до інших культур, божеств). Період Середньовіччя теж позначений трансформаціями ідей толерантності у контексті розвитку вчення гуманістів Ф. Аквінського та М. Падуанського. В Україні її витоки сягають часів Київської Русі та литовсько-польського панування. Ідеями толерантності наповнені твори митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, І. Вишенського, К. Смолятича.

Період пізнього Відродження та Реформація наклали свій відбиток на розвиток філософських, політичних, морально-етичних та культурних ідей в Україні, що була розділена між сусідніми державами. Одним із найяскравіших представників філософської думки того часу був С. Оріховський-Роксолан. Автор – один з перших європейських філософів, які заперечували божественне походження влади, а найбільшим досягненням людства визначали свободу. Вчений писав: «Всі людинають дотримуватися закону природи, який є мірою їхньої свободи і рабства, прав і обов'язків: цей закон повинен надавати людині можливість користуватися її правами в умовах безпеки як зовнішньої, так і внутрішньої» [Скиба, 1996: с. 9].

Розробляючи принцип верховенства права і закону С. Оріховський-Роксолан наголошував: «право однаково служило всім, ніхто супротив права не діяв, щоб усі громадяни були рівними перед законом» [Українські гуманісти..., 1995].

Толерантність – поняття найбільш поширене у західній юриспруденції. Однією з найбільш відомих є теорія толерантності, що існує в рамках філософії лібералізму, витоки якої можна знайти ще в працях мислителів періоду Реформації й Просвітництва. Вагомим кроком вперед у розвитку ідеї толерантності було європейське просвітництво: Дж. Локк, Ш.-Л. де Монтеск'є, Вольтер.

Поширеним є твердження, що основи теорії толерантності були закладені Дж. Локком у праці «Послання про віротерпимість», продовженням якої стало дослідження Дж. Ст. Міля «Про свободу», а сучасну версію цієї теорії, що відповідає стану плюралістичного суспільства, дав Дж. Ролз у працях «Теорія справедливості» і «Політичний лібералізм» [Тарасшина, 2008].

У західноєвропейській філософії XVII – XVIII століть ідея толерантності набула втілення як етична категорія щодо міжконфесійних взаємин. Але за безсумнівного етичного звучання толерантність у зазначений період була політичним гаслом, проголошеним епохою Реформації у протистоянні протестантизму й римо-католицької церкви. У філософській думці епохи Просвітництва акцент із політичного забарвлення знято не було. Більше того, просвітителі усвідомлювали толерантність як політико-правову категорію й етичну цінність. У правовому ракурсі толерантність (віротерпимість) розглядали як свободу совісті [Монастирська, 2009: с. 44]. Саме у зазначений період ідея толерантності набула нового філософського осмислення і нормативно-правового оформлення.

Серед українських мислителів, що зверталися до ідей толерантності були І. Гізель, І. Баптист Шад, Б. Кістяківський, М. Драгоманов, В. Липинський, С. Шелухін.

Думка про те, що Україна не лише для українців, а й тих, хто живе у ній є однією з ключових у спадщині М. Грушевського: «Ми думаємо якраз, що Україна не тільки для українців, а й для тих, хто живе на Україні, а живучи, любить її. А люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе» [*Вивід прав...*, 1991: с. 115].

Аналізуючи ідеї українських мислителів, М. Монастирська визначає зміст толерантності: «це єдність людини з іншими людьми за умови збереження власної індивідуальності, за наявності рівноправ'я та взаємодопомоги, визнання пріоритетності закону, гарантій прав і свобод людини та громадянина» [*Монастирська, 2009: с. 45*].

XX століття, увінчене двома світовими війнами та усіма трансформаціями, що з них випливали, поставило толерантність на найвищій щаблі як міжнародних суспільних, так і особистісних відносин.

У Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 1948 р. зазначається: «Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності й правах вони наділені розумом і совістю й повинні ставитися один до одного в дусі братерства. Кожна людина повинна мати всі права й усі свободи, проголошені цією Декларацією, без будь-якого розходження, як от: відносно раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [*Загальна декларація...*].

Толерантність розглядається нами як індивідуальна особистісна цінність і водночас як соціальне надбання, що здатне забезпечити розвиток демократичного суспільства на основі високої моральності, взаємотерпимості, моноідеології та взаєморозуміння.

Дослідниками виділяються такі компоненти толерантного ставлення до іншої людини: мотиваційно-ціннісний, когнітивний (пізнавальний), емоційно-вольовий, конативний (поведінковий) [*Мириманова, 2009*].

Оксана Тарасишина виокремлює три типи толерантності: по-перше, це звичайна байдужість; по-друге, терпимість (від «терпіти», «страждати») означає переносити інаковість інших – їх погляди, вірування, манери тощо – тільки з міркувань принципу; третій тип – любити іншу людину, сприймати її такою, якою вона є, і насолоджуватися саме цією інаковістю. При цьому, люди усвідомлюють один одного як доповнення до цілого, як рівноцінні складові цього цілого [*Тарасишина, 2008*]. Саме цей третій тип має бути основою у практиках формування толерантності і виховуватися як особистісна риса вже на ранніх етапах життя дитини.

Толерантність може бути можливою тільки у демократичному громадянському суспільстві, де її дотримання забезпечуватиметься різними суб'єктами соціального розвитку. Передача принципу толерантності як основи міжособистісних взаємин на рівні історичної пам'яті сприятиме розбудові громадянського суспільства, політичному вихованню молодого покоління на засадах взаємоповаги, взаємодопомоги, співпереживання та співпричетності.

На початку ХХІ століття соціологи зафіксували новий феномен – розрив між поколіннями. Проведені у багатьох державах дослідження показали, що різні покоління живуть сьогодні у відмінному часовому та проторовому вимірі. Зокрема, про це наголошував у своїй доповіді італійський соціолог М. Колі на пленарній сесії 10-ї конференції Європейської соціологічної асоціації «Соціальні відносини в час турбулентності» (Женева, 2011 р.). Автор загострив увагу на проблемі конфлікту поколінь у сучасному світі, що зумовлено їхнім різним життєвим досвідом. Витоки проблеми полягають у тому, що ці покоління вступили у ХХІ століття з різним культурно-символічним простором колективної пам'яті [Kohli, 2011: с. 22]

Для сучасного українського суспільства характерною є розбіжність у ставленні до минулого серед представників різних вікових груп. Соціологічні опитування проведені Центром Разумкова яскраво демонструють ці явища. Так, наприклад, на питання «Як ви ставитеся до ініціативи встановлення пам'ятників Йосипу Сталіну містах України?», відповідь «позитивно» дали 7,8% молодих людей віком 18-29 років і 15,3% люди віком 60 і більше років [*Як Ви ставитесь...а*].

На запитання «Як ви ставитеся до дня 7 листопада (дня Жовтневої революції), який був святом за часів Радянського Союзу?», відповідь «для мене цей день є найбільшим святом» дали 20,7% населення віком 60 років і більше та лише 2% молодих людей 18-29 років. Натомість 71% молоді висловилися, що 7 листопада для них є звичайним днем, коли серед людей 60 років і більше так вважають 28,8% [*Як Ви ставитесь...b*].

Таким чином, дослідження проблеми міжпоколінної справедливості вимагає ґрунтовного вивчення символічних цінностей кожного покоління і формування їхнього спільного уявлення щодо існування єдиного цілісного культурно-символічного простору, в основі якого лежатиме толерантність та патріотизм. Огюст Конт розглядав взаємодію поколінь як чинник соціальних змін. Філософ стверджував, що секрети історії є практично розкритими і їх можна раціонально вкласти у математичні розрахунки довжини поколінь.

Визначення меж між поколіннями є одним із найскладніших, найзаплутаніших та, напевно, найбільш спірних завдань, що стоять перед науковцями. Західноєвропейськими вченими перевага надається класифікації на повоєнне (тихе) покоління, «покоління протесту» або ранній «бебі-бум», втрачене покоління, або пізній «бебі-бум»,

прагматичне, або бездітне покоління (його також називають поколінням Ікс) [*Becker, 1992: с. 13*].

Т. Сенюшкіна, сприяючи на класифікацію поколінь російського соціолога Ю. Левади, виділяє такі епохи: революційний перелом 1905-1930 рр.; сталінська мобілізаційна система 1930-1941 рр.; військовий і післявоєнний період 1941-1953 рр.; «Хрущовська Оттепель» 1953-1964 рр.; «Період застою» 1964-1985 рр.; «Перестройка» і реформи 1985-1999 рр.; пореформене покоління 2000-2012 рр.; [*Сенюшкіна, 2013: с. 195-197*].

Одна з актуальних проблем сучасного українського соціуму полягає в тому, що на рівні колективної пам'яті його активної частини (молоді люди, середній вік яких – 30 років) збереглися спогади про «щасливе минуле» часів Радянського Союзу та ностальгія за ним. Причини такого явища двоякі: з одного боку загальновідомим є факт, що найяскравіші та найприємніші спогади у людини викликає період дитинства та юності, який для цього покоління припадає саме на час існування на території України такого державного утворення як УРСР, з іншого боку, не варто забувати і про той факт, що після таких «щасливих років» це покоління зіткнулося з цілим рядом економічних та суспільних трансформацій 90-х років, що принесли частині українського населення стрімке погіршення рівня його життя.

Варто зазначити, що з 2010 року кількість тих, хто відчуває ностальгію за СРСР, зменшилась майже у 1,5 рази (з 46 до 33%). Відповідно кількість тих, які не шкодують за розпадом Радянського Союзу, зросла (з 36 до 49%). Зазначимо, що зміни настроїв відбувалися поступово і були зумовлені соціально-економічними та політичними чинниками: у 2010 шкодували за СРСР 46%, у 2013 – 41%, а вже у 2014 – 33% [*Ностальгія за СРСР...*].

Функцію соціального регулятора конфліктних відносин між поколіннями може виконувати культура міжпоколінної солідарності, яка заснована на аксіологічних механізмах діалогу та взаємодії поколінь. Культура солідарності поколінь має свою рефлексію на формування соціального капіталу, завдяки якому формується довіра між поколіннями і відбуваються позитивні зміни у відношенні різних вікових груп щодо розподілу соціальних і економічних ресурсів, політичної влади і культурної спадщини. У свою чергу, це впливає на відчуття єдності поколінь в усвідомленні національних інтересів. Відтак міжпоколінна солідарність може розглядатися як основний чинник запобігання соціальному розколу сучасного українського суспільства і формування дискурсу патріотизму в суспільній свідомості [*Сенюшкіна, 2013: с. 191*].

Запорукою уникнення конфлікту поколінь та формування їх єдності виступають тісні сімейні зв'язки, які, в свою чергу, створюють основу для формування колективних ідентичностей та спільної історичної пам'яті на основі моральності, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення.

Основоположник ліберально-державницької концепції внутрішнього і міжнародного права, що лежить в основі сучасної політики США, філософ Джон Ролз у праці «Проблема справедливості між поколіннями» наголошував: «Кожне покоління має не лише зберегти досягнення культури й цивілізації, а також ті законодавчі інститути, які були створені до них, але й передати цей капітал далі в акумульованому вигляді» [Rawls, 1999: с. 253].

Актуальною для нашого дослідження є теза німецького дослідника Й. Рюзена, який зауважив, що з погляду теорії історії це означає, що в досвіді минулого завжди є сподівання майбутнє. Йорн Рюзен ввів поняття «темпоральна інтерсуб'єктивність» – це зв'язок між людьми минулого і сучасними людьми, який перебуває на рівні змістовності практики їхнього життя. Надії, очікування і страхи в ланцюгу поколінь якоюсь мірою «передають у спадок» [Рюзен, 2010: с. 315]. Одна з парадигм цієї темпоральної інтерсуб'єктивності – це міжпоколінневий зв'язок культурної орієнтації. При цьому наголошується, що «минуле» – це не якийсь сталий фактаж, бо суб'єктивність людей, що діяли й страждали в ньому, приводила його в часовий рух, який у ментальному зв'язку поколінь більших і менших колективів сягає аж до нас. Точніше, він сягає нашого ества, сягає глибин нашої суб'єктивності, проходить крізь нас і сягає майбутнього, яке ми, визначаючи змісти, проектуємо для своєї діяльності [Рюзен, 2010: с. 315-316].

На думку А. Киридон, одна з парадигм цієї темпоральної інтерсуб'єктивності – це міжпоколінневий зв'язок культурної орієнтації [Киридон].

Як зазначає М. Култаєва, «міжпоколінна справедливість виходить за межі того, що у класичній філософській думці та її трансформаціях називалося педагогічною провінцією, віддаленою від бурхливого соціального і політичного життя. Вона виражає структурування людства у цивілізаційному процесі, який характеризується асинхронністю» [Култаєва, 2006: с. 118].

Ганна Корж розмірковуючи над проблемами міжпоколінної справедливості, приходять до висновку, що покоління тлумачать, оцінюють минуле скрізь морально-етичні критерії розуміння справедливості [Корж, 2012].

Зазначимо, що визначення справедливості постійно зазнає дефініційної диференціації. Справедливість можна розглядати у двох вимірах: 1) як характерну рису ціннісної системи особистості, пов'язану з її гідністю; 2) справедливість, що стосується суспільної свідомості (політична, культурна, релігійна, економічна тощо), до якої належить така її форма як міжпоколінна справедливість [Енциклопедія постмодернізму, 2003: с. 403]. Обидва запропоновані авторами виміри перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Американський психолог Л. Кольберг головну мету виховання молодшої особистості вбачає у формуванні поняття справедливості та моральної згоди. Оскільки кожен індивід має власні морально-етичні міркування, то основа розуміння поведінки та вчинків людей лежить у площині моральної філософії [Kohlberg, 1992].

Засновником теорії справедливості Джон Роулз сформулював у своїй авторитетній праці «Теорія справедливості» два принципи справедливості:

Перший принцип: кожна людина повинна мати рівні права щодо найбільш великої схеми рівних основних свобод, сумісних з подібними схемами свобод для інших.

Другий принцип: соціальні та економічні нерівності мають бути влаштовані так, щоб: (а) від них можна було б розумно очікувати переваг для всіх, і (б) доступ до положень і посад був би відкритий усім [Роулз, 1995: с. 66].

У працях Дж. Роулза знайшла своє відображення проблема справедливості у міжпоколінневих стосунках: «Люди різних поколінь мають обов'язки та зобов'язання один перед іншим, так як це буває і між сучасниками. Існуюче покоління не може вести себе так, як забажає, але пов'язане з принципами, які були б вибрані у вихідному положенні для визначення справедливості між людьми в різні моменти часу. Крім того, у людей є природний обов'язок підтримувати і розвивати справедливі інститути, а для цього потрібен певний рівень розвитку цивілізації» [Роулз, 1995: с. 258].

Зміна поколінь та необхідність навчати моральним настановам (навіть простим) дітей є однією з умов людського життя [Роулз, 1995: с. 404]. На думку Дж. Роулза почуття справедливості формується у молодих членів суспільства поступово, в міру того, як вони дорослішають.

Додамо, що саме такі агенти політичного виховання як сім'я, школа, ВНЗ, різноманітні громадські об'єднання, ЗМІ покликані формувати у молодого громадянина почуття співпричетності до навколишнього світу та людей на засадах гуманізму і толерантності.

Аналізуючи взаємозв'язок історичної пам'яті та міжпоколінньої справедливості у практиках формування толерантності звернемося до праць авторитетного німецького історика Р. Козелека. Дослідник, розглядаючи співвідношення між історією та справедливістю, наголошує, що ці дві категорії «перебувають у відносинах постійної нездоланної напруги, яка щоразу штовхає нас до нових спроб її подолання, що ніколи не можуть мати своїм результатом цілковитий збіг обох понять» [Козелек, 2006: с. 366].

Рейнгарт Козелек звертається до трьох досучасних визначень співвідношення між історією та справедливістю, які на думку автора, засвідчують актуальність цього питання сьогодні. Досвід, озвучений

Геродотом, згідно з яким у розмаїтті конкретних одиничних історій може засяяти щось на зразок конкретних одиничних історій на зразок достойної людини і справедливої долі; досвід, запроваджений Фукидідом, згідно з яким сила або соціальна, політична чи економічна влада не корелюють із поняттям права, ані конвенційного, ані створеного; і, нарешті, досвід, втілений Августином у теологічному понятійному знаменнику, згідно з яким людині не дано утвердити справедливість на цьому світі, – але насамкінець ще й те, що досвід пізнання світу, позбавленого Бога, є абсурдним – до усіх цих схем інтерпретації потрібно звертатися тому, що вони нагадують нам, який тягар лягає на плечі людини, коли вона змушена утверджувати право з метою виживання. При співвіднесенні історії та справедливості нас негайно опановує пафос протверезіння [Козелек, 2006: 377]. Погодимось з автором, що тлумачення історії крізь призму критеріїв справедливості є необхідним, але завжди недостатнім [Козелек, 2006: с. 379].

Висновки. Отже, запорукою визнання поколіннями своєї приналежності до певної спільноти є історична пам'ять. Саме вона легітимізує ці спільноти і визначає їхню історичну наступність. Існування спільноти пам'яті на основі міжпоколінної справедливості та толерантності є запорукою збереження національної ідентичності народу та розбудови громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

- Вивід прав України, 1991* – Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров [та ін.]. – Львів : МП «Слово», 1991. – 128 с.
- Енциклопедія постмодернізму 2003* – Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; [Пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
- Загальна декларація прав* – Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
- Киридон* – Киридон А. Минуле в колективній пам'яті [Електронний ресурс] / А. Киридон // УІНП. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/publication/minule-v-kolektivnii-ram-yati>.
- Козелек, 2006* – Козелек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козелек. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 436 с.
- Корж, 2012* – Корж Г. Міжпоколінна справедливість і уроки історії: релігійний і моральний виміри / Г. Корж // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2012 рік. Книга II. Львів : Логос, 2012. – С. 213 – 220
- Култаєва, 2006* – Култаєва М. Нова німецька еволюційна педагогіка : тенденції і можливості / М. Култаєва // Філософія освіти. – 2006. – № 1(3). – С. 109–121.
- Мириманова, 2003* – Мириманова М. С. Конфліктологія : учеб. для студ. сред. пед. учеб. заведений / М. С. Мириманова. – М. : Академия, 2003. – 320 с.
- Монастирська, 2009* – Монастирська М. Ідея толерантності та її розвиток у історії політико-правової думки / М. Монастирська // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – №3. – 2009. – С. 39–47.
- Ностальгія за СРСР* – Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей [Електронний ресурс] : за даними дослідження, проведеного Соціологічною групою Рейтинг. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nostalgiya_po_sssr_i_otnoshenie_k_otdelnyam_lichnostyam.html.

- Ролз, 1995* – Ролз Дж. Теорія справедливості / Джон Ролз. – Новосибірськ : Вид-во Новосибірського університету, 1995 р. – [Наукове редагування В. Целішева]. – 511 с.
- Рюзен, 2010* – Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення / Й.Рюзен [Пер. з нім.]. – Львів : Літопис, 2010. – 358 с.
- Сенюшкіна, 2013* – Сенюшкіна Т. Проблема досягнення міжпоколінної солідарності в Україні / Т. Сенюшкіна // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2013. – Вип. 5 (67). – С. 184-221.
- Скиба, 1996* – Скиба В. Про трактат С.Оріховського «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу» / В. Скиба // Український історичний журнал. – К., 1996. – №3. – С. 119-130.
- Тарасишина, 2008* – Тарасишина О. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. Тарасишина. – Одеса, 2008. – 26 с.
- Українські гуманісти епохи, 1995* – Українські гуманісти епохи Відродження : у 2-х ч. – К. : Наукова думка; Основи, 1995. – Ч. 1-2. – 1995. – 432 с.
- Як Ви ставитеся а* – Як Ви ставитеся до ініціативи встановлення пам'ятників Йосипу Сталіну в містах України? (віковий розподіл) [Електронний ресурс] : за даними соціологічного опитування Центру Разумкова. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=548.
- Як Ви ставитеся б* – Як Ви ставитеся до дня 7 листопада (дня Жовтневої революції), який був святом за часів Радянського Союзу? (віковий розподіл) [Електронний ресурс] : за даними соціологічного опитування Центру Разумкова. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=504.
- Becker, 1992* –Becker H. (ed.) Dynamics of Cohort and Generations Research. – Amsterdam: ThesisPublishers, 1992. – 640 p.
- Kohli, 2011* –Kohli M. The generation contract : a social model underpressure // Social relations in Turbulent Times. ESA 10-th Conference. Geneva, 7-10 September 2011. Programme Book. – University of Geneva, 2011. – 308 p.
- Kohlberg, 1992* – Kohlberg L. Stages of moral development as a basis for moral education. – Bangor : University Press, 1992. – 238 p.
- Rawls, 1999* – Rawls J.P. The Problem of Justice Between Generations // A Theory of Justice. – Harvard University Press, 1999. – P. 251-259.

REFERENCES

- Vyvid prav Ukrainy, 1991* – Vyvid prav Ukrainy / M. Hrushevskiy, I. Franko, M. Kostomarov [tain.]. – Lviv: MP «Slovo», 1991. – 128 s.
- Entsyklopediia postmodernizmu 2003* – Entsyklopediia postmodernizmu / Za red. Ch. Vinkvistata V. Teiloraa; [Per. z anhl. V. Shovkun; nauk. red. per. O. Shevchenko]. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2003. – 503 s.
- Zahalna deklaratsiia prav* – Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
- Kyrydon*, – Kyrydon A. Mynule v kolektyvni pam'iaty [Elektronnyi resurs] / A. Kyrydon // UINP. – Rezhym dostupu : <http://www.memory.gov.ua/publication/minule-v-kolektivni-pam-yati>.
- Kozellek, 2006* – Kozellek R. Chasovi plasty. Doslidzhennia z teorii istorii / R. Kozellek. – Kyiv : DUKh I LITERA, 2006. – 436 s.
- Korzh, 2012* – Korzh H. Mizhpokolinna spravedyvist i uroky istorii : relihiinyi i moralnyi vymiry / H. Korzh // Istoriia religii v Ukraini. Naukovi shchorichnyk 2012 rik. Knyha II. Lviv : Lohos, 2012. – S. 213 – 220.
- Kultaieva, 2006* – Kultaieva M. Nova nimetska evoliutsiina pedahohika : tendentsii i mozhlyvosti / M. Kultaieva // Filosofiia osvity. – 2006. – № 1(3). – S. 109–121.
- Myrymanova, 2003* – Myrymanova M.S. Konfliktolohyia : ucheb. dliastud. sred. ped. ucheb. zavedenyi / M.S. Myrymanova. – M. : Akademyia, 2003. – 320 s.
- Monastyrsk, 2009* – Monastyrsk M. Ideia tolerantnosti ta yii rozvytok u istoriiipolityko-pravovoidumky / M. Monastyrsk // Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti. – №3. – 2009. – S.39-47.

- Nostalhiiaza SRSR* – Nostalhiiaza SRSR ta stavlennia do okremykh postatei [Elektronnyi resurs] : zadanymy doslidzhennia, provedenoho Sotsiolohichnoi uhrupoiu Reitynh. – Rezhym dostupu: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nostalgiya_po_ssr_i_otnoshenie_k_otdelnym_lichnostyam.html
- Rolz, 1995* – Rolz Dzh. Teoriiiaspravedlyvosti / DzhonRolz. – Novosybirsk : VydvoNovosybirskohouniversytetu, 1995 r. – [Naukoveredahuvannia V. Tselishcheva]. – 511 s.
- Riuzen, 2010* – Riuzen I. Novi shliakhy istorychnoho myslennia / I. Riuzen [Per. z nim.]. – Lviv : Litopys, 2010. – 358 s.
- Seniushkina, 2013* – Seniushkina T. Problema dosiahnennia mizhpokolinho isolidarnosti v Ukraini / T. Seniushkina // Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. – 2013. – Vyp. 5 (67). – S. 184-221.
- Skyba, 1996* – Skyba V. Protraktat S. Orikhovskoho «Napuchennia polskomu korolevi Syhizmundu Avhustu» / V. Skyba // Ukrainyskiy istorychnyi zhurnal. – K., 1996. – №3. – s. 119-130.
- Tarasysyhna, 2008* – Tarasysyhna O. Spravedlyvist i tolerantnist u suchasnomu pravi Ukrainy : avtofef. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» / O. Tarasysyhna. – Odesa, 2008. – 26 s.
- Ukrainski humanisty pokhy, 1995* – Ukrainski humanisty epokhy Vidrozhennia : u 2-kh ch. – K. : Naukova dumka; Osnovy, 1995. – Ch. 1-2. – 1995. – 432 s.
- Yak Vystavytesia a* – Yak Vy stavytesia do initsiatyvy vstanovlennia pam'iatnykiv Yosypu Stalinu v mistakh Ukrainy? (vikovyirozpodil) [Elektronnyi resurs] : za danymy sotsiolohichnoho opytuvannia Tsentru Razumkova. – Rezhym dostupu : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=548.
- Iak Vystavytesia b* – Yak Vy stavytesia do dnia 7 lystopada (dnia Zhovtnevoi revoliutsii), yakyi buv sviatom za chasiv Radianskoho Soiuzu? (vikovy rozpodil) [Elektronnyi resurs] : za danymy sotsiolohichnoho opytuvannia Tsentru Razumkova. – Rezhym dostupu : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=504.
- Becker, 1992* – Becker H. (ed.) Dynamics of Cohort and Generations Research. – Amsterdam: Thesis Publishers, 1992. – 640 p.
- Kohli, 2011* – Kohli M. The generation contract : a social model under pressure // Social relations in Turbulent Times. ESA 10-th Conference. Geneva, 7-10 September 2011. Programme Book. – University of Geneva, 2011. – 308 p.
- Kohlberg, 1992* – Kohlberg L. Stages of moral development as a basis for moral education. – Bangor : University Press, 1992. – 238p.
- Rawls, 1999* – Rawls J.P. The Problem of Justice Between Generations // A Theory of Justice. – Harvard University Press, 1999. – P. 251-259.

УДК 130.123.4

Лариса Харченко

ДУХОВНІСТЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ

У статті розглядаються проблеми духовності як необхідної умови соціалізації людини та вимірів людського буття. Розкривається сутність людини як об'єкта філософського аналізу. Особлива увага звертається на роль цінностей в житті людини та суспільства. Аналізується суспільство і становище людини в ньому, виховання нової людини через самопізнання. Розглядається духовний світ людини – її почуття, духовні орієнтації та світогляд.

Розуміння духовності має у філософії фундаментальне значення, відіграє визначну роль у ключових проблемах: людина, її місце та призначення у суспільстві. Без розкриття змісту цього поняття неможливо досягнути сутність духовного життя людини та суспільства.

Ключові слова: *духовність, буття, людина, особистість, суспільство, свідомість, культурні цінності, потреби, моральні норми, соціалізація, самопізнання.*